

Araşdırma

Aşiq Koroğlu

Qəhrəmanlığa, igidliyə aşiq türk milləti tarix boyunca ərənlərini ucaldıqca ucaltmış, onlar haqqında dastanlar qoşmuşdur. Xalq qəhrəmanı Koroğlu igidlik dastanı yazmış, «Koroğlu» adlı eposun qəhrəmanına, başəyməzliyin, qorxusuzluğun simvoluna çevrilmişdir.

Koroğlu XVI-XVII yüzillərdə yaşamış, adı dillər əzbərinə çevrilmiş bir qovğa, bir cəng adamı olmaqla bərabər, həm də xalq aşığı, saz şairlərinin piridir. At üstündə doğulmuş Koroğlu "bir əlində zəfər və ildırımından yağrulmuş Misri qılınc, o biri əlində isə ilham və məhəbbətdən yağrulmuş saz Çənlibəldən gah Karsa, gah Ərzuruma, gah Dərbəndə... düşmənin üzərinə gedərdi".

Koroğlunun dillərdə dastanlaşmasında şairliyi də mühüm rol oynamışdır. O, çağlara səs salan şerlər yazmış, əvəzsiz nəğmələr düzüb-qoşmuş, Qaracaoğlu, Dadaloğlu, Aşiq Veysəl... kimi dünəni bu günə, bu günü də sabaha bağlayan ustad bir aşiq-şair olmuşdur.

Salnaməçi, araşdırmaçı və görkəmli şəxsiyyətlərin bir qismi Koroğlunun həm böyük qəhrəman, həm də aşiq-şair olmasından söz açmışlar. Bəzi araşdırıcılar isə Koroğlunun aşiq-şairliyini inkar edir, xalq tərəfindən uydurulduğunu söyləyirlər. Koroğlunun aşiq-şairliyi ilə bağlı deyilənlərdən bir neçə seçməni diqqətinizə çatdırırıq. A.XODZKO: «Şairin tanınmağı, şöhrəti onun pərəstişkarlarının sayı ilə şərtlənirsə, onda Firdovsi özü Koroğludan az üstündür. «Savadsız köçəri» olan şair Koroğlu bədahətən şer söyləyir, heç bir gərginlik bilmədən ürəyinin dərinliyindən süzülüb gələn şerləri təbii qayalarından çıxan şəffaf su kimi təbiidir, durudur» (Sitat C.Mustafayevin «İdrakin şeriyəti» kitabından götürülür, 1999, s.60); S.S.PENN: «...Hər halda onun (Koroğlunun-E.I.)

Asiyadakı şöhrəti Homerin Yunanıstandakı şöhrəti qədər yüksəkdir» (Sitat I.Sadıqın "Koroğlu kim olub" kitabından götürülür, 1998, s.11); X.RISTOFOR CALALOV: «Asiyada tarixçiləri əvəz edən aşıqlar xalq arasında ümumi şöhrət və hörmət qazanırlar. Belə aşıqlar arasında birinci yeri Koroğlu tutur» ("Кавказ", 1847, № 22. Sitat M.Həkimovun «Azərbaycan aşiq ədəbiyyatı» kitabından götürülür, 1983, s.131-132); I.BEREZIN: "Koroğlu Azərbaycan dilində şerlər yazan milli bir şair və qəhrəmandır" (Sitat M.Həkimovun «Azərbaycan aşiq ədəbiyyatı» kitabından götürülür, 1983, s.132); S.VURĞUN: "Bizim doğma Azərbaycanın tarixində qılınc qələmin əbədi bir qardaşlığı vardır... Bir baxın bizim Koroğlunun şerlərinə, bəlkə də zaman keçdikcə onun sələflərinin bu və ya başqa bir qəhrəmanlıq epizodu unudulub yaddan çıxsın. Lakin şair Koroğlunun yüksək sənətkarlıqla yaratdığı əsərləri nəinki unudulmayacaq, eyni zamanda bu şerlər özünə əbədi bir şöhrət qazandıracaqdır" ("Ədəbiyyat qəzeti", 21 oktyabr 1943-cü il); M.H.TƏHMƏSİB: "...Əlimizdə sənədlə təsbit ediləcək əsas olmasa da, şair-aşiq dastanının adı Rövşən, mənsub olduğu qəbiləylə bağlı ləqəbi, ayaqması isə Koroğlu imiş. Bizim ümumi dastan yaradıcılığı ənənəsinə sadıq qalaraq o da yüzlərcə başqaları kimi özünü öz dastanına qəhrəman etmişdir (Azərbaycan xalq dastanları, (orta əsrlər), 1972, s.150); C.MUSTAFAFAYEV: «Aşiq-şair Koroğlunun hünəri qəhrəman Koroğludan geri qalmır. Öz sözlərinə əsasən, qəhrəmanlığı olmasa belə, aşıqlığı onu şöhrətləndirmək üçün bəs elər» (C.Mustafayev. Sənətin milli kökləri. Osman Əfəndiyevin «Aşiq poeziyasının estetik problemləri» kitabına ön söz, 1983).

Çeşidli türk araşdırıcıları və görkəmli şəxsiyyətlərinin də Koroğ-

lunun kimliyi, sənəti ilə bağlı bilimləri diqqətçəkicidir. AŞIK ÖMER: «Koroğlu çalardı perdesizce saz» («Şairnâme»); FUAT KÖPRÜLÜ: «XVI. əsr sonlarında Koroğlu adlı bir sazşairi, böyük bir şöhrət kazanmışdır. Şiirlerini dolduran samimî eda, coşkun lirizm, Cəlâlî devrinin ümumi temayullarına uyğun hususî bir kahramanlık ruhu, onun eserlərini asrlarca yaşatmış, və tarihî şahsiyyəti unutulurak tamâmiyle destanî bir mahiyet almışdır (Türk sazşairleri, cilt I-V, 1962, s.62); FARUK SUMER: «Koroğlu «Osmanlı düşməni» olduğu üçün sənədlərdə də qeyd edildiyi kimi, tam bir Cəlal xarakterini daşıyır. Onun daha böyük Cəlallilər durarkən unudulmayacaq şöhrət qazanmasında və nəhayət, dastan qəhrəmanı olmasında igid insanlara xas keyfiyyətləri ilə birlikdə şairliyi də mühüm bir amil olmuşdur. Hər halda onun şairliyinə şübhə edilməməlidir» (Oğuzlar, 1992, s.193); MEHMET BAYRAK: «Koroğlu, haksızlığa dayanamayıp başkaldıran halk kahramanı «dider-ozan»lardan biridir. Koroğlu'nun biri gerçək, öteki efsane olan iki kişiliği olduğu biliniyor... Ayni zamanda bir saz şairidir... Koroğlu şiiirleri de bir geleneğin ürünüdür» (Eşkiyalık ve Eşkiya Türküleri, s.36).

Enver Uzunun «Koroğlu» kitabından bir neçə maraqlı fakta da diqqət yetirək: «XVII.y.y. klasik şairlerinden Cevri (M.F.Köprülü «Türk sazşairleri» (c.I-V, 1962, s.191) və P.N.Boratav «Koroğlu Destanı» (1984, s.115) kitablarında bu şairi Gevherî kimi təqdim etmişlər - E.I.) bir şiirində IV. Murad'ın (hakimiyyət illəri - 1623-1640-E.I.) huzurunda saz çalanlar arasında yer alan çöğür şairi Mehmed'dən söz edərək Koroğlu'dan da bahsetməkdir. Digər yandan yenitçisi solak Hüseyin Bin Sefer de İbretnâme (Müsibetname) adlı eserində II. Osman'ın (hakimiyyət illəri-1618-1622-E.I.) öldürülmesini dile getirirən Koroğlu'nu da anar. O, II. Osman'ın öldürülməsi olayına

karışan elebaşılardan biri olaraq çöğürçü Koroğlu'yu dile getirir» (s.70); «Evliya Çelebi məşhur «Seyâhatname»sində Koroğlu'nu çöğür çalan aşıklar içerisinde göstərən O'nun (Koroğ-lunun-E.I.) iyi çöğür çalamadığını belirtir» (s.76).

Bu və ya digər sitatlardan görünür ki, Koroğlunun usta bir aşiq-sair olduğu «su götürməz bir gerçəklikdir». Onu da qeyd edək ki, türk ədəbiyyatında iki Koroğludan (qəhrəman-şair və əsgər-aşiq) söz açılır. Bəzi qaynaqlara görə, bu iki Koroğlu eyni, bəzilərinə görə isə ayrı-ayrı adamlardır. Araşdırıcıların bir qismi soyğunçu Koroğlu ilə şair Koroğlunu eyniləşdirir. Digər bir hissəsi isə bu fikrin əleyhinə çıxır. Türk tədqiqatçısı P.N.Boratav bu mövzuya müraciət edərək yazır: «Ozan Koroğlu zamanında, Bolu yöresində aynı adda bir eşkiya türemiştir. Başbakanlık Arşirin'de bulunan belgelerin tarihi 1579 ve 1582'dir. Kimi araşdırıcıları asker-ozan Koroğlu'nun bir ara eşkiyalık yapıp sonra affa uğramış olabileceği ihtimalini ileri sürüyor» (Halk Hikâyeleri və Halk Hikâyeciliği, s.199-200). C.Öztelli Koroğlunun «Çok yaygın bir halk hikâyesi» olduğunu və «Eşkiya Koroğlu ile şair Koroğlu'nun aynı adam olduğunu kabul etmenin yanlış olmayacağını» söyləyir (C.Öztelli. Koroğlu-Dadaloğlu, s.3. Sitat Öner Yağcının «Koroğlu Yaşamı ve Şiirleri» kitabından götürülür, 1996, s.14).

Yeniçəri şairi Koroğlunun Özdəmiroğlu Osman paşaya həsr etdiyi iki şerini («Osman Paşa eydür devletli Hünkâr», «Osman Paşa Tebriz'de ölür olucak»-M.F.Köprülü. Türk saz şairleri, c.I-V, 1962, s.101-102; C. Öztelli. Koroğlu - Dadaloğlu-Kuloğlu, 1984, s. 122-123) Ahmet Kutsi Tecer (Koroğlu'na Dair, Halk Bilgisi Mecmuası, c.I, 1928) tapıb üzə çıxarmış və nəşr etdirmişdir. Koroğlunun varlığını və zamanını təsdiqləyən bu iki şeri əldə tutaq edərək deyə bilərik ki, o, Osman paşa komandasındaki Osmanlı ordusu ilə İran hərblərində

iştirak etmiş bir saz şairidir.

Sonradan Koroğlunun on yeddi şeri də tapılmışdır. Bu haqda Cahit Öztelli «Koroğlu-Dadaloğlu-Kuloğlu» kitabında yazır: «Şimdiye dek ancak Özdəmiroğlu Osman Paşa için yazdığı iki türküsü biliniyordu. Biz de yüzlerce cönkü incelerken on yedi yeni şiirini bulduk. Böylece, elimizde on dokuz şiiri vardır» (1984, s.124).

Variantların əksəriyyətində Koroğlu köpüklü sudan içdiyi üçün düzün-qoşan, çalib-çağırən aşiq-sair olmuşdur. Cənglərdən, qovğalardan tənə gəlməyən, usanmayan alp ozanı Koroğlu həm cəng meydanında savaşı, həm də vur-qırdan vaxt tapanda saz çalib, şer qoşur. O, bəzən də coşan sazının telləriylə dəliqanlıları savaş, qovğa meydanına çağırır. Koroğlu hər savaştan əvvəl, ya da səfərə qərar verildiyi vaxt gur səsiylə ölümü meydan içində qarşılayan igidlərə həm əmrlər, həm də ürək-dirək verir.

Koroğlu yalnız qovğa, cəng aşiq-sairi deyil, həm də soyu-sopu bəlli gözəllərə qoşmalar düzən bir eşq şairidir. Koroğlu onlara könül verir, gözəlləmələr qoşur, dünyanın dadını, həyatın ləzzətini sevgi, məhəbbətdə görür. Onu da qeyd edək ki, Koroğlunun gözəlləmələri qoçaqlamalardan miqdarca azlıq təşkil edir. Bəlkə də o, qonar-köçər olduğu, ömrünü, gününü qovğalarda əritdiyi üçün vaxt azlığı ona mane olmuş, soylu-soplu gözəlləri az tərif etmişdir.

Haqq, ədalət uğrunda cəng meydanlarında qılınc vuran Koroğlu sazıyla da ün salmışdır. O, dastanda da aşiqlik edir, düşmən məclislərinə tanınmaq üçün aşiq paltarında (türk variantlarında dərviş libasında) gəlir.

Çox zaman sazı sinəsinə basıb, dolmuş ürəyini boşaldan Koroğlunun aşiq-sairliyinin sübutu üçün dastanın ayrı-ayrı variantlarına da üz tutaq:

Koroğluyam, deyim sənə,

Od tutub alışdı sinə,

Aşığığım bəsdə mənə,

Şad ol, könül, nə məlulsan?!

(Təhmasib nəşri, «Həmzənin Qırətı aparması» qolu)

Çənlibəldən səni deyib gəlmişəm,
Usta, qulun ollam, al düzəlt sazı!

Qırılıbdı sazım, mətəl qalmışam,
Usta, qulun ollam, al düzəlt sazı!

(Təhmasib nəşri, «Məhbub xanımın Çənlibelə gəlməsi» qolu)

Adım xəbər alsan Aşiq Rövşəndü,
Bolu paşa, mən Koroğlu deyiləm.
(Paris nüsxəsi, s.171)

Aşiq Roşan Dağıstana gəlübüdür,
Eşq əlindən bağrın başın dəlübdür.
(Tiflis nüsxəsi, XIV məclis)

Şişik Ali der ki gelsünler kızlar
Cana kâr eyledi cüvələr nazlar
(Maraş rəvayəti, q.85)

Qeyd edək ki, Maraş rəvayətində Koroğlunun adı Aşiq Alı kimi verilir.

Koroğlunun tək cə «Aşığığım bəsdə mənə» misrası onun saz şairi olduğunu bir daha təsdiqləyir. Onun aşığığına ikinci sübut kimi poeziya məktəbi yaratmasını göstərə bilərik. Bu məktəblə o, özündən sonra gələn aşıqlara: Aşiq Kərəm, Qaracaoğlu, Əmrah, Dadaloğlu və s. kimilərə örnək oldu, onlara mənəvi qida verdi.

Koroğlu şerlərindən bəzi dastanlarda ustadnamə kimi istifadə edilməsi onun ustad bir aşiq olduğundan xəbər vermirmi?! «Cəngi», «Misri», «Döşəmə Koroğlu», «Bozuğu Koroğlu», «Koroğlu şahsevəni», «Koroğlu gözəlləməsi», «Atüstü Koroğlu», «Atlı Koroğlu», «Koroğlu dübeyti», «Koroğlu müxəmməsi» və s. kimi saz havaları Koroğlunun adıyla möhürlənib, bəlkə də bəziləri ona məxsus olub?!

İndiyə qədər Koroğlunun qəhrəmanlığından, cəngavərliyindən çox danışılıb, çox yazılıb. Ancaq Koroğlu bir saz şairi kimi diqqətdən kənarda qalıb. Bizcə, aşiq-sair Koroğlunun yaratdığı poeziya məktəbi ayrıca tədqiqat obyektinə çevrilməlidir.

Elza İsmayılova